

УДК 82-94:004

Світлана Кандюк-Лебідь

ORCID iD: orcid.org/0000-0002-8286-1060

старший викладач кафедри журналістики та інформаційних технологій Миколаївського міжрегіонального інституту розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна», вул. 2-га Військова, 22, 54003, м. Миколаїв, Україна
svetlana-kandyuk-lebed@ukr.net

ОБРАЗ АВТОРА МЕМУАРНОГО ТЕКСТУ (НА ПРИКЛАДІ СПОГАДІВ ІЛЛІ ТА ЄГОРА ТИМКІВСЬКИХ)

Статтю присвячено окресленню теоретичних аспектів авторської присутності у вимірі мемуарів. Зроблено спробу розрізнення використання у метажанровій системі мемуаристики таких понять, як «образ автора», «оповідач і герой», «авторське начало». Реалізація образу автора як багатовимірного визначального елементу мемуарного твору у двох основних іпостасях – оповідача і героя. Виокремлення автора на оповідному рівні у вигляді «героя» або «форми авторської присутності» від типу розповіді та акцентування на ролі автора в описуваних подіях.

Ключові слова: мемуари, образ автора, особистісне начало, оповідач, герой, рецепція.

Статья посвящена изучению теоретических аспектов авторского присутствия в измерении мемуаров. Сделана попытка различия в использовании в метажанровой системе мемуаристики таких понятий, как «образ автора», «рассказчик и герой», «авторское начало». Реализация образа автора как многомерного определяющего элемента мемуарного произведения в двух основных ипостасях – рассказчика и героя. Выделение автора на уровне рассказа в виде «героя» или «формы авторского присутствия» от типа рассказа и акцентирование на роли автора в описываемых событиях.

Ключевые слова: мемуары, образ автора, личностное начало, рассказчик, герой, рецепция.

According to many researchers the problem of the author became central in modern literary studies. Difficulty of the analysis of the definite problem is caused by necessity of differentiation of a number of concepts, including «image of the author», «the author and the hero», «the author's point of view», «the author's position», «the author's presence» and so on.

Researcher Y. Bashkarova considers studies on the image of the author as a priority task, that «the individual writer's style, his originality are largely defined by personalization forms of the «image of the author in the book»».

Ukrainian documentary researcher A. Galych says «the foundation of each memoir are personal representation of the author about himself and the historical process; the people he met, talked, worked together, lived and created».

The whole memoir text belongs to the character, which in some cases may be determined by the author's reflections, comments, explanation. And then the author's «I» is singled out as independent unit and exists in two main personifications – author narrator, story organizer and his protagonist.

Constructing the plot structure of memories as a story about his past, the memoirist identifies the image of a storyteller as the image which combines and directs the various narrative plans. At the same time he departs from organizing function of narrator as the only possible. The author's presence leads to crushing the text into small fragments that are logically connected using the author's associations.

Thus, the image of the author naturally combines both lyrical and epic beginning. The author's worldview is traced not only in character, plot, psychological foundation of imagery, but also in the internal composition of writings as an expression of deep subject-object structural relations of his artistic world.

Key words: *memoirs, the image of the author, personal basis, the narrator, main character, reception.*

Проблема автора стала, за визнанням багатьох сучасних дослідників, центральною у сучасному літературознавстві. Адже і в літературі, і у літературній критиці все сильніше підкреслюється особистісний, індивідуальний характер творчості, з'являються різноманітні форми «поведінки» автора у творі. Залежно від того, на чому зосереджена увага вченого, говорять про образ автора в літературному творі, про голос автора у співзвучності з голосами персонажів. Складність аналізу означеної проблеми обумовлена необхідністю розмежування низки понять, серед яких – «образ автора», «автор і герой», «авторська точка зору», «авторська позиція», «авторська присутність» тощо.

У ХХ столітті вивчення мемуарних та автобіографічних творів стало окремим напрямом у науці. Вагомі здобутки у цій сфері маємо у французькому літературознавстві, праці: Ф. Лежена, Ж. Гюсдорфа, Б. Дідьє; американському: Т. Кулі, М. Блейзінг, Дж. Олні; польському: Р. Зіманда, М. Чермінської; чеському: В. Валека; російському: Л. Гінзбург, Ю. Манна, Т. Колядич, А. Тартаковського, Н. Ніколіної, І. Савкіної, Г. Єлизаветіної. У вітчизняному літературознавстві найбільш прикметними є роботи І. Василенко, О. Галича, Н. Ігнатів, Г. Мережинської, М. Федунь, А. Кочетова, А. Цяпи, К. Дуба, Т. Гажі тощо.

Мета статті – розкрити особливості індивідуалізації образу автора-оповідача, окреслити теоретичні аспекти авторської присутності у жанрах мемуарів, що сприятиме розкриттю їх типологічної специфіки та

форм індивідуального вираження в контексті генологічної ідентифікації цього жанру.

Автор як носій певного світосприймання і світорозуміння «не входить» у твір безпосередньо. Він завжди опосередкований суб'єктно і позасуб'єктно. Образом автора визначається склад, стиль мови, відбір лексики, структура оповіді, спосіб характеристики діючих осіб, зображення пейзажів тощо. Вивчення проблеми образу автора дослідниця Ю. Башкарова вважає першочерговим завданням стилістики, відзначаючи, що «... питання про мовну структуру образу автора займають важливе місце в науці про мову художньої літератури. Іноді саме у цих стилістичних явищах відшукується розгадка композиційної структури художнього твору, його внутрішньо-стильова єдність. Індивідуальний стиль письменника, його своєрідність у значній мірі визначаються формами втілення «образу автора» у творі» (Башкарова Ю., 2006, с. 48–49).

Дослідник української документалістики О. Галич стверджує: «...основу кожного мемуарного твору становлять особисті уявлення автора про себе та історичний процес; людей, з якими він зустрічався, спілкувався, разом працював, жив, творив» (Галич О., 2001, с. 34).

Особлива роль автора у мемуарному тексті визнається низкою дослідників. На думку Н. Ніколіної «еволюція мемуарної літератури йшла шляхом зближення загального літературного процесу через розвиток авторського Я» (Николина Н., 2002, с. 58).

Виокремлення автора на оповідному рівні у вигляді героя залежить від типу розповіді й акцентується на пасивній чи активній ролі автора в описуваних подіях (Ситченко А.). Зазвичай, автор присутній у двох своїх основних іпостасях – оповідача та біографічного героя.

Увесь мемуарний текст належить авторові, всередині якого визначається план героя, який у деяких випадках може визначатися авторськими роздумами, коментарями, поясненнями. І тоді авторове «я» виокремлюється як самостійне ціле, існує в двох основних іпостасях – автора-оповідача, організатора розповіді і його діючої особи (Колядич Т., 1998, с. 84).

Зображення автора в мемуарній оповіді у вигляді оповідача обумовлено тим, що події не просто відтворюються у пам'яті, а сприймаються як пережита автором дійсність; зображуване пропускається через призму настроїв, почуттів, світогляду.

Відверті зізнання автора, розповідь про себе, про свій час, про близьких людей шикуються в своєрідну сповідь: *«Всегда чуждался я тщеславия. Повиняюсь только убеждениям разных случаев моей жизни, о коих рассказы в деревенском уединении слушали они с любопытством, я дал им слово какнибудь описать мою неизвестную жизнь»* (Киевская старина, 1894, с. 364–365). Деколи автори зізнаються, що не завжди можуть здійснити поставлені перед собою завдання: *«Но ты сам знаешь, как сельския дела занимают все мое время. Тем намерение мое из году в год отдаляется»*.

Удастся ли мне как-нибудь в целом исполнить его, грустно сомневаться» (Русский архив, 1874, с. 1377).

Прагнучи до об'єктивності зображуваного, автор часто простежує становлення власної творчої свідомості (іноді в центрі виявляється осмислення біографії сучасника): *«Не знаю, понравится ли он (спогади – С.В. К.-Л.) читателям, кои, впрочем, имеют легкое средство избавлять себя от скучных предметов. Если же возникнет из сих листков хотя малая польза, то она будет лучшим цветком на моей могиле»* (Киевская старина, 1894, с. 365); *«Сожалею только, что не имею довольно досуга выгладить сказание свое, особенно в чертах психологических, чего долго было бы ждать от меня. Впрочем, каково ни есть оно, теперь или после, может быть найдется не одна теплая душа, которая в самой личности его заметит отражение света того века, который так быстро становится древним»* (Русский архив, 1874, с. 1379).

Виділення авторських засад призводить до посилення ролі позасюжетного елементу в композиції, появи окремих пояснювальних вставок, які виділяються різноманітними репліками, ремарками, зауваженнями, риторичними конструкціями. Іноді використовуються модальні і уточнюючі оберти: *«Славные люди были наши старики!»*, *«...село Коломенское (Российский Вифлеем)...»* (Киевская старина, 1894, с. 12); *«Может быть и это будет когда либо приятно вспомнить»* (Русский архив, 1874, с. 1379).

Авторський план також позначається через його звернення (найчастіше ліричного характеру). Звернення до предмета мовлення займають мінімальне місце і, як нам видається, не є провідним розповідним прийомом і тому не виділяються. Наприклад, у Записках Іллі Тимківського зустрічаємо таке: *«Сыну моему Василию. Известно тебе давно мое желание написать для вас мою жизнь и современников»* (Русский архив, 1874, с. 1377).

Герой і його дії порівнюються зі вчинками інших дійових осіб, оцінюються і коментуються. Іноді вони зображуються в подібних ситуаціях, які об'єднують опис і оцінку: *«Уже и я, самый младший между братьями и сестрами, помещен был в московский университет (1804)»* (Киевская старина, 1894, с. 367).

Через порівняльну характеристику виражається і авторська свідомість, і сприйняття навколишньої дійсності. Усі дії, вчинки і навіть відчуття героя пропускаються через авторове «я», яке наявне у функції оповідача, тобто віддаленого від часу героя суб'єкта, доповнюючи авторськими коментарями: *«Не могу выразить, как грустна была для меня эта первая разлука с домом, с сестрами, а более с матерью, которую всегда любил я с благоговейным чувством уважения и привязанности», «Всякое обучение требует отдыха и разнообразия», «Петербург красивый гвардеец, а матушка Москва добрая барыня, и здоровая и гостеприимная»* (Киевская старина, 1894, с. 368, с. 7, с. 25).

Авторська оцінна позиція виражається відкрито, через риторичну структуру тексту, систему стилістичних прийомів, коментарі, через характери персонажів, відбір фактів, епізодів, організацію сюжету.

Часто з'являється іронічна інтонація. За допомогою іронії передається ставлення автора до описуваного, відбувається переосмислення сформованих стереотипів, висловлюється ставлення автора до героя, проводиться оцінка діючих осіб і самооцінка: *«Искусства изящныя, не знаю почему, остались для меня незагаданною тайною, к живейшему моему сожалению. Поэтом я не родился: это уже решено, для чего же не учили меня живописи, обильнейшему источнику прочных наслаждений? За какие грехи первую ноту на скрипке я должен был вытягивать под влиянием тяжелаго смычка нашего учителя...»* (Киевская старина, 1894, с. 1).

Автор також використовує розмовну інтонацію, інверсію, іноді і розмову зі співрозмовником, що підсилює самооцінку: *«... прислушиваясь к моим ранним, идиллическим планам, как бы поскорее водворится на холмистых берегах родимой Згари, он (дядько Иван – С.В. К.-Л.) с вдохновенною старческою твердостью говорил: «не жертвуй усильно мечтательному побуждению приковать себя непременно к месту твоего рождения; а живи в отечестве по разуму там, куда Бог тебя приведет»* (Киевская старина, 1894, с. 16–17).

Оскільки у спогадах домінують описи переживань, почуттів, настроїв, вражень, то загальній характеристиці персонажа відводиться менше місця або вона дається опосередковано. У більшості випадків автор відразу ж вводить читача у справу, представляючи свого героя в міру розвитку події: *«Но памятна мне и моя детская дерзость. Церковь новая, высокая только что была достроена, и я видел, как мастер, при многолюдстве, с крестом за плечами, вознесся по лестницам до главы и поставил его на шпич. Еще оставались лестницы на местах; мальчики пытались лазить по низу; вдруг мать завидела из саду (о чем после рассказывала) что я на подмостках у главы... я оглядел кругом село, а среди его песчаное озеро, и так опустился...»* (Русский архив, 1874, с. 1387); *«Вчера минуло 50 лет моего земнаго бытия; следовательно я родился 23 апреля 1790 года»* (Киевская старина, 1894, с. 365).

Іпостасі біографічного «я» різноманітні. Насамперед назвемо образ традиційного героя, що проходить різні стадії розвитку.

Своєрідність світосприйняття дитини полягає в тому, що різноманітні дрібниці, незначні події, на перший погляд не збираються в єдине ціле, виявляються важливим складником його особливого, внутрішнього світу. Сприймаючи їх через певний час на асоціативному рівні через деталь, колір, звук, запах мемуарист відновлює минуле: *«Лучшим наслаждением было для меня, вместе с сестрами и другими маленькими родственниками нашими, разсматривать привезенные покойным батюшкою из Петербурга разные эстампы и виды голландские, итальянские, китайские и проч. Ничто не поражало столько моего детского любопытства, как огромное*

и, помнится, очень искусственное изображение красками большого крокодила с открытою пастью» (Киевская старина, 1894, с. 368); *«Тогда же было довольно места и досуга развернуться моим детским забавам, играм, беганью, купанью и крикам для эхо... Не праздна была и зима... Иногда прятали мою обувь, так годились украдкою подвязанныя по теплomu чулку материны туфли; загоняли домой обмерзлые пальцы»* (Русский архив, 1874, с. 1392–1393).

Світ дитинства запам'ятовується фізично: через звуки, запахи, зримий вигляд речей. Тому характеристика героя часто і сприймається як безпосередньо авторська: *«Я возрастал в селе Деньгах, при реке Згари, на горах с дубовым лесом по яругам, на открытых полях, усеянных высокими курганами, откуда глаз обнимает по сторонам три села, хутора и стада»* (Русский архив, 1874, с. 1381).

Портрет часто з'єднується з описом різних психологічних станів і невеликих самооцінок: *«И так я весь был в моих уроках... часто ходил с товарищами на Крещатицкия горы, нависшия по Днепру вдоль царьскаго саду. Там горы... наполнены шумом учащихся... Но тогда же о будущем звании зарождались у меня другие, высшие помыслы»* (Русский архив, 1874, с. 1416).

При переході від світу дитини до світу дорослої людини структура описів змінюється. Основним стає зображення розгорнутої історії формування особистості, її росту і руху. Тому перехід від однієї стадії розвитку до іншої позначається чітко: іноді він відбувається різко, і це пов'язано з подіями зовнішнього та сімейного світу – значними соціальними або історичними явищами, втратою близьких, зміною місця проживання.

Виявлення ставлення до описуваного або пережитого стає ключем до переходу із сьогодення у минуле: *«Как старший сын в семействе, которое оставалось на попечении дяди Ивана Наз., я чувствовал мой долг дать путь самому себе и четверем братьям»* (Русский архив, 1874, с. 1424).

Наступні прийоми характеристики героя – внутрішня мова автора і невласне-пряма мова, що передає думки героїв, часто стоять у мистецькому контексті поруч, сприяючи зображенню одного і того ж явища під різним кутом зору, що збагачує експресивно-стилістичний малюнок оповіді. План внутрішньої мови автора знаходиться в діалогічних, а не в суто ієрархічних стосунках з мовним планом героя.

Мова героя реалізується у двох рівнях: як мова зовнішня і як мова внутрішня. Реконструкція його світу найчастіше висвітлюється авторськими репліками: *«Но я скоро увидел, что это есть часть чего-то целого из моей жизни, о которой также предстоят вопросы»* (Русский архив, 1874, с. 1378). Вони і складають зовнішній план, через яку в авторську розповідь вводиться психологічна діяльність персонажу.

Одним з важливих прийомів реконструкції внутрішнього (психологічного) стану героя стає конструювання потоку свідомості. Імітуючи процес пізнання, мемуарист виділяє як самостійне ціле ставлення

героя до навколишнього світу. Звичайно, це не побутовий потік думок, який притаманний людині у повсякденній реальності. Тут мовиться про опис потоку переживань: *«Не надейтесь на князя! сказал ли я это сам себе, или только подумал, выходя из ворот и зарывшись в свою шубу; видно так судит мне Бог, своим лбом пробивать стену»* (Русский архив, 1874, с. 1426).

Основними формами або способами, в яких використовується внутрішня мова, є внутрішній монолог і невласне-пряма мова. За своєю структурою внутрішній монолог – значний відрізок тексту; його відрізняє експресивність, стислий синтаксис, фрагментарність, обривистість фраз: *«Взгляните на этого 16-летнего юношу в день университетского годовичного собрания. С каким радостным трепетом принимает он из рук своего ученого начальника маленькую шапку. Он уже офицер – важный человек в нашей географической долготе и широте. Он близок к совершеннолетию, и как сильно бьется его сердце, какой румянец играет на его полных щеках. Словом сказать: это молодой студент!»* (Киевская старина, 1894, с. 2–3).

Введення образів, що позначають друге «я» автора, обумовлене розширенням можливостей зображення образу автора як героя реальної оповіді й у вигляді умовного персонажа (Мажара Н., 2010, с. 185). Автор робить самого себе співрозмовником, звертаючись в період пошуку до необхідності визначення власної позиції, передачі власних думок, конкретизації суджень. Подібний прийом роздвоєння легко призводить до появи образу двійника (принцип дзеркального відображення). Цікаво, як дає власний опис Ілля Федорович: *«Получив крепкую грудь, легкий язык и звонкий голос, может быть я обязан тому обычаю, что и теперь ими пользуюсь: могу читать знакомую страницу одним духом далеко и внятно, читать часами не утомимо... В классе первого года моего давались особья одобрения, числом похвал на доске...»* (Русский архив, 1874, с. 1404).

Образ «я» оповідача несе у мемуарному творі різне смислове і рольове навантаження, будучи наявним відразу на декількох рівнях – сюжетному, мовному чи мовленнєвому, образному. Це обумовлює різноманітність авторових модифікацій і використовуваних прийомів характеристики.

У мемуарному оповіданні образ автора реалізується у двох основних іпостасях оповідача і біографічного героя, бо автор-мемуарист ділить повноваження власного «я» між оповідачем і персонажем твору, воскрешаючи свій образ з різних вікових позицій, особливостей сприйняття і осмислення дійсності. При цьому вони існують в рамках загальної моделі автора, збираючись поступово, в ході розвитку сюжету в єдине ціле, оскільки описувані переживання, спостереження, враження належать одній і тій самій людині, хоча й рознесені в часі.

Практично ж виходить, що авторський план домінує, а решта існують паралельно з ним, частіше не утворюючи самостійного цілого, а проявляючись на рівні окремих вставок або реплік, доповнюючи і

відтіняючи сказане автором. Минуле постійно зіставляється з тим, що з автором відбувається зараз, в момент реконструкції подій.

Таким чином, в образі автора органічно поєдналися як ліричне, так і епічне начала. Світогляд автора простежується не лише позасуб'єктно (у характерології, сюжетитці, психологічних основах образності), а й у самій внутрішній композиції творів як вияві глибинних суб'єктно-об'єктних структурних зв'язків його художнього світу.

Список використаних джерел

1. Башкатова Ю. А. Интертекстуальность словесно-художественного портрета : [учебное пособие] / Башкатова Ю. А. – Кемерово : Кузбассвузиздат, 2006. – 143 с.
2. Воспоминания Егора Федоровича Тимковскаго (с предисловием Н. Шугурова) // Киевская старина. – К., 1894. – Т. 44. – № 1–3. – С. 359–381 ; Т. 45. – № 4–6. – С. 1–25.
3. Галич О. А. Українська документалістика на зламі тисячоліть : специфіка, генеза, перспективи : [монографія] / Галич О. А. – Луганськ : Знання, 2001. – 246 с.
4. Записки Ильи Федоровича Тимковскаго. Сказание въ трех частяхъ. Писано въ 1850 году // Русский архив. – М., 1874. – Т. 44. – С. 1377–1466.
5. Колядич Т. М. Воспоминания писателей: проблемы поэтики жанра : [монографія] / Колядич Т. М. – М. : Мегатрон, 1998. – 276 с.
6. Мажара Н. С. Вияв авторської візії в метажанровій системі мемуарів / Н. С. Мажара // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2010. – № 4 (191). – С. 184–188
7. Николина Н. А. Поэтика русской автобиографической прозы : [учебное пособие] / Николина Н. А. – М. : Флинта, Наука, 2002. – 424 с.
8. Омецинська О. В. Поняття й структура портретного опису як складника художнього дискурсу [Електронний ресурс] / О. В. Омецинська // Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка. – 2007. – № 33. – С. 210–213. – Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/view/8878/97/>.
9. Ситченко А. Літературознавчі засади осягнення художнього образу [Електронний ресурс] / А. Ситченко // Режим доступу : <http://www.ukrlit.vn.ua/article1/1955.html>.

References

1. Bashkarova Yu. A. (2006). Intertekstualnost slovesno-hudozhestvennogo portreta: ucheb. posobie. Kemerovo: Kuzbassvuzizdat, 143 (rus).
2. Vospominaniya Egora Fedorovicha Timkovskago (S predisloviem N. Shugurova) (1984). Kievskaya starina, K., T. 44, 1–3, 359–381; T. 45, 4–6, 1–25 (rus).

3. Halych O. A. (2001). Ukrayins'ka dokumentalistyka na zlami tysyacholit': spetsyfika, geneza, perspektyvy: [monohrafiya]. Luhans'k: Znannya, 246 (ukr).
4. Zapiski Ili Fedorovicha Timkovskago. Skazanie v treh chastyah. Pisano v 1850 godu (1874). Russkiy arhiv, M., 6, 1377–1466 (rus).
5. Kolyadich T. M. (1998). Vospominaniya pisateley: problemy poetiki zhanra: [monografiya]. M.: Megatron, 276 (rus).
6. Mazhara N. S. (2013). Vyyav avtors'koyi viziyyi v metazhanroviiy systemi memuariv. Visnyk Luhans'koho natsional'noho universytetu im. Tarasa Shevchenka, Luhans'k, 4 (263), 14–20 (ukr).
7. Nikolina N. A. (2002). Poetika russkoy avtobiograficheskoy prozyi: Uch. posobie. M.: Flinta, Nauka, 424 (rus).
8. Omecynsjka O. V. (2007). Ponjattja j struktura portretnogho opysu jak skladnyka khudozhnjogho dyskursu [Elektronniy resurs]. Visnyk Zhytomyrskogho derzhavnogho universytetu imeni I. Franka, 33, 210–213. Rezhym dostupu: <http://studentam.net.ua/content/view/8878/97/> (ukr).
9. Sytchenko A. Literaturoznavchi zasady osyahnennya khudozhn'oho obrazu [Elektronniy resurs]. Rezhym dostupu: <http://www.ukrlit.vn.ua/article1/1955.html> (ukr).

*Статтю рекомендовано до друку
доктором філологічних наук, професором,
професором кафедри української і зарубіжної літератури
та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
Корпанюком Миколою Павловичем*

Стаття надійшла до редакції 22 листопада 2017 року

Светлана Кандюк-Лебедь

старший преподаватель кафедры журналистики
и информационных технологий

Николаевского межрегионального института развития человека

ВУЗа «Университет «Украина»

ул. 2-я Военная, 22, 54003, г. Николаев, Украина

svetlana-kandyuk-lebed@ukr.net

**ОБРАЗ АВТОРА МЕМУАРНОГО ТЕКСТА
(НА ПРИМЕРЕ ВОСПОМИНАНИЙ
ИЛЬИ И ЕГОРА ТИМКОВСКИХ)**

Svitlana Kandyuk-Lebid

Lecturer at the Department of Journalism and information technology

Mykolayiv Inter-Regional Institute of Human Development
of the Institute of Higher Education «Open International University
of Human Development «Ukraine»,

22, 2nd Vijskova str., 54003, Mykolayiv, Ukraine

svetlana-kandyuk-lebed@ukr.net

**IMAGE OF THE MEMOIRS TEXT AUTHOR
(ON THE EXAMPLE
ILLYA AND EGOR TYMKIVSKI'S MEMORIES)**